

KENT ORTAMININ MUTENALAŞTIRILMASI: SAHABİYE ÖRNEĞİ

 Sıla KOZACIOĞLU^a

Özet

Kentin tarihsel süreci içinde önem taşıyan belli kentsel mekanlar, toplum içinde daha iyi şartlarda yaşayan ve beyaz yakalılar olarak adlandırılan bireyler için merkezleşmenin en gözde yerleridir. Kentsel mekanların soylulaştırılması sürecinde ekonomik şartlarda değişeceği için bir nevi arındırılmış olan kent, ortaya çıkan merkezleşme arzusuna imkân sağlayarak toplumsal sınıf kavramına yeni bir boyut kazandırmıştır. Böylelikle değişen ve merkezleşen kent mekanları yüksek gelirli bireyler için uygun ortam sunarken; dar gelirli bireyler için kendi yaşamlarını kentin yaşamına adapte etme mecburiyeti kılmıştır. Yani kentin mutenalaştırılması, kendine birtakım politikaları benimseyerek 'kentsel dönüşüm' adı altında; seçmiş olduğu mekanları arındırmayı kendine amaç edinmiş ve sonunda kentin eski sahiplerine yaşayabilecekleri alan bırakmamıştır. Bu bağlamda çalışma, Kayseri Sahabiye Mahallesi'nde 2015 yılında başlanılan kentsel dönüşüm proje sürecini ve sonuçlarını, kapitalizm ve kentin mutenalaştırılması olgusu ile ilişkili bir şekilde incelemektedir. Çalışmaya ait bulgu toplama süreci gözlem ve derinlemesine görüşme yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın amacı ise; Sahabiye Mahallesi kentsel dönüşüm projesinin işleyiş süreci ve sonuçları ile kentin mutenalaştırılması, kapitalizm, yabancılaşma ve yerinden edilme gibi olgular arasında anlamlı bir bağ bulunduğu ve bu bağın toplumsal sınıfların yeniden inşasına etkisinin boyutunu ortaya çıkarmaktır. **Anahtar Kelimeler:** Mutenalaştırma, Kapitalizm, Yabancılaşma, Yerinden edilme, Kentsel dönüşüm

GENTRIFICATION OF THE URBAN ENVIRONMENT: THE SAMPLE OF THE SAHABİYE

Abstract

Certain urban spaces, which are important in the historical process of the city, are the most popular places of centralization for individuals who live in better conditions in the society and are called white-collar people. The city, which has been purified in a way as it will change in economic conditions during the gentrification process of urban spaces, has given a new dimension to the concept of social class by enabling the emerging desire for centralization. Thus, changing and centralizing urban spaces offer a suitable environment for high-income individuals; It obliged people with low income to adapt their own lives to the life of the city. In other words, gentrification of the city is under the name of "urban transformation" by adopting certain policies; He

^aYük. Lis. Öğr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, kozacioglu@outlook.com

Makale Geliş Tarihi: 13.04.2021, Makale Kabul Tarihi: 04.08.2021

aimed to purify the places he had chosen and eventually did not leave a space for the former owners of the city to live. In this context, the study examines the urban transformation project process and its results, which started in Kayseri Sahabiye District in 2015, in relation to capitalism and the phenomenon of gentrification of the city. The findings collection process of the study was carried out using observation and in-depth interview methods. The aim of the research is; to reveal that there is a meaningful link between the functioning process and results of the Sahabiye District urban transformation project and the phenomena such as gentrification of the city, capitalism, alienation and displacement, and that this link has an effect on the reconstruction of social classes.

Keywords: Gentrification, Capitalism, Alienation, Displacement, Urban transformation

Giriş

Kapitalizmin doğduğu topraklar olan İngiltere ve Avrupa, mutenalaştırmanın etkilerinin de görülmeye başladığı ilk yerlerdir. Türkçe sözlük anlamında soylulaştırma; seçkinleştirme, burjuvalaştırma, nezihleştirme ve kibarlaştırma gibi kullanımları olan kavram, orta ve üst sınıfların, dar gelirlilerin yaşadığı kent merkezlerindeki semtlere yerleşme sürecini tanımlamak için kullanılmaktadır (Vikipedi, 2021). Mutenalaştırmanın somut örnekleri, 1950-1960 yılları arasında Londra ve New York gibi önemli merkezlerde karşımıza çıkmaktadır. Sosyolog Ruth Glass tarafından ilk kez kullanılan Mutenalaştırma kavramı; işçi sınıfının yaşadığı mahallelerdeki evlerin, orta sınıflar tarafından alınmasını ve orta sınıf elinde yaşadığı dönüşüm sürecini ortaya koymaktadır. Klasik soylulaştırma olarak da tanımlanan ilk soylulaştırma süreçlerinin ortak bir tanımı yapılmış olmasa da Loretta Lees, Tom Staler ve Elvin Wily'in ortak kaleme aldıkları *Soylulaştırma (Gentrification)* adlı kitapta, klasik soylulaştırmanın tanımı şu şekilde ele alınmıştır: (Sönmez, 2014)

1. Yatırımdan mahrum kalan alanlardaki tarihi konut stoğunun rehabilite edilmesi
2. Alandaki sahiplik örüntüsünün kiracılıktan ev sahipliğine doğru kayması
3. Emlak fiyatlarının yükselişi
4. Alanda yaşayan işçi sınıfı nüfusun, yeni gelen orta sınıf nüfus tarafında yerinden edilmesi yani mülkiyetin el değiştirmesi

Kavram olarak kapitalizmin ve sanayileşmenin doğurmuş olduğu kentleşmenin, en yoğun yaşandığı yıllarda ortaya çıkan mutenalaştırma; kapitalist zihniyete paralel işleyiş sistemiyle kent içinde sınıfsal ayrımını doğurmuş ve küresel boyuta ulaşarak yaygınlık kazanmıştır. Mutenalaştırma kavramının daha iyi anlaşılması için, 'kent' kavramını irdelemek ve kapitalizmin kenti nasıl kullandığını ortaya koymak gerekmektedir. Kent, en genel tanımıyla içinde sanayi, ticaret ve hizmet alanlarında çalışan farklı toplumsal sınıfları barındıran ve bunların yansımalarıyla şekil alan yaşam alanıdır. Sosyolojik anlamda ise kentler, toplumların kendi içlerinde örgütlendiği yerlerde oluşmaya başlamıştır. Kapitalizmin kente müdahalesi ile kent sahip olduğu anlam dışında başka bir boyut kazanmış ve şekillenmiştir. Başka bir deyişle kapitalizm, kenti yeniden üretime sokarak kendi işleyiş yasalarına uygun hale getirmiştir.

Bugün Neo-marksist kuramcılarının ortaya koymuş olduğu düşünceler kapitalizmin işleyiş yasalarını, hâlâ kent alanlarına aktarmakta olduğu yönündedir. Bu alanda önemli isimler olan David Harvey, Manuel Castells ve Henri Lefebvre; kent ortamının toplumsal bir olgu olduğunu ve modernite ile ortaya çıkan dönüşümün kentsel anlamda sermaye, kapitalizm, üretim ilişkileri ve toplumsal hareketler üzerinden şekil aldığını belirtmişlerdir. Kapitalist sistemin sermayesinin kent olduğunu söyleyen Harvey, sistemin en büyük amacı olan kâr arayışının sonucu olarak kentlerin oluştuğunu söylemektedir. Harvey'e göre sermayenin maksimizasyonunu sağlayacak olan kâr ise, kentlere yapılan yatırımlar ile sağlanmaktadır. Harvey'den farklı olarak Castells için kent, bilinçli bir şekilde tasarlanmış tüketim mekânıdır ve içinde gerçekleştirilen tüm faaliyetler tüketimin arttırılmasına yöneliktir. Lefebvre ise kenti mekân olgusu üzerinden ele alarak; kapitalizmin kente müdahalesi sonucu kendi amaçları doğrultusunda yeni mekânlar ürettiğini ve bu mekânları alınırsatılır bir meta haline dönüştürdüğünü söylemektedir. Lefebvre'ye göre toplumsal bir ürün halini alan mekân, zamanla kapitalizmin işleyiş sistemine hizmet etmeye başlamıştır (Okan, 2016).

Kısaca kent ortamında oluşturulan bu kapitalist sistemde, kentin kendisi dahi bir meta haline getirilmiş ve böylelikle kapitalizm kendi dinamiklerini temellendirerek, kent üzerinde egemen rol oynamaya başlamıştır. İlk olarak kapitalist sistemin yasalarından olan sürekli dönüşüm ve yenilenme olguları kentlere uygulanmıştır. Kapitalizme bunu sağlayan mutenalaştırma hareketi ise burada devreye girmiş ve kentin yeniden üretimini sağlamıştır. Mutenalaştırılarak yeniden üretime sokulan kent, içine girmiş olduğu dönüşümle beraber, kentte yaşayan toplumsal sınıfları da bu dönüşüme dahil etmiş; toplum için önem atfeden ekonomik şartlar değişmiş ve tabakalaşmayı güçlendirerek eşit olmayan sınıfları doğurmuştur. Böylelikle kentin mutenalaştırılmasında önemli rol oynayan "*Yeni Orta Sınıf*" (*Yuppies*) olarak adlandırılan bir sınıf doğmuştur.

Literatürde "*genç şehirli profesyoneller*" olarak tanımlanan, ekonomik şartları toplumsal sınıflar içinde diğerlerine kıyasla yüksek olan, eğitilmiş bireyler için yeni orta sınıf kavramı kullanılmaktadır. Bu sınıf ekonomik düzlem içinde geleneksel orta sınıftan farklı olarak kendine has bir yaşayışa, tüketişe ve arzulara sahiptir. Bu yüzden yaşam alanı olarak kendine kent merkezlerini seçmiş ve kendi yaşam tarzlarına uygun bir hale getirmeye çalışmıştır. Tam olarak burada yeni orta sınıf – mutenalaştırma – kapitalizm arasındaki ilişki doğmuş ve kent kapitalizm bağlamında yeniden üretimini gerçekleştirmeye başlamıştır. Çünkü yeni orta sınıfa ait bir yaşam alanı şeklinde dönüştürülen (yuppify¹) kent merkezleri, eski sakinlerine yaşayacakları yer bırakmamış, onları yerinden etmeye mecbur kılmış ve sınıflar arası ayrımı daha da genişletmiştir. Başka bir deyişle kapitalizm kendi stratejilerini istediği gibi uygulayabildiği kent içinde, kentin kendine ait geleneğini devam ettirmesine izin vermeyerek, kentin eski değerlerini tahrip etmiştir. Bu bağlamda mutenalaştırma, kent merkezine sahip sınıfların zamanla kenti, kendi taraflarınca dönüşüme sokarak gerçekleştirdiği bir sınıfsal değiş tokuş olarak da gösterilmektedir. Burada önemli olan nokta ise hem fiziksel hem toplumsal olarak gerçekleşen bu süreçte, kentin eski sakinlerinin bir nevi zorla göç ettirilmeye maruz bırakılması durumudur. Bu noktada "*Yerinden edilen eski sakinler kimdir?*" ve "*Nereye gitmektedirler?*" soruları ön plana çıkmaktadır.

¹ Kentsel bir alanı genç ve varlıklı kimseler için çekici hale getirme eylemi. (ileilgili.org, 2020)

Mutenalaştırma sürecinde yerinden edilenler, yeni orta sınıfa oranla daha düşük ekonomik şartlara sahip, kendi içinde spesifik azınlıkları ve aileleri barındıran sınıf olarak ele alınmaktadır. Sakinleri oldukları bölgelerin mutenalaşma gibi bir sürece girmesiyle maddi ve fiziksel olarak bölgelerine ayak uyduramayan bireyler, mutenalaşan mahallelerin yakınlarına taşınmakta ve bu mahallelerde genel olarak kümeleşme eğilimi göstermektedirler. Bu kümeleşme eğiliminin sebebi ise sınıfsal olarak karşı karşıya kalınan durumun ortak olmasıdır.

Literatürde *Yerinden Edilme (Displacement)* olarak geçen bu süreç buldukları mahalleleri, evleri ve iş yerlerini terk eden sınıf için birçok sıkıntıyı da beraberinde getirmektedir. Ancak şehrin böyle bir dönüşümle soylulaştırılması, sadece zoraki bir yerinden etme eylemi ile değil bazı durumlarda mevcut şartlara bağlı olarak rızaya dayalı şekilde de işleyebilmektedir. Doğan sınıf ayrımına rağmen yerinden edilen sakinler yaşadıkları durumdan memnun olup, karşılığında sahip olacakları ayrıcalıklara odaklanmış olabilmektedirler. Mutenalaştırmaya uygun konut oluşturulması ve söz konusu konutların önceki sakinlerinin kolayca yerinden edilebilecek veya yer değiştirilebilecek; yani karşı çıkamayacak ve karşı çıkmayı istemeyecek kişiler olması, süreç için önemli bir noktadır (Smith & Williams, 2015). Fakat her iki durumda da yerinden edilme süreci karşı konulamaz bir sonuç olarak görülmüştür.

Mutenalaştırma süreci içerisinde uygulama alanı olarak, kent merkezlerinin seçilmesi önemli bir noktadır. Mutenalaştırma ile gerçekleşen dönüşümün temel savı, kapitalist bir zihniyetle işlemekte olup; yeni orta sınıfın isteklerine uygun bir kent yapısı inşa etmek temel amaçtır. Mutenalaştırmanın ayakları olan merkezileşme, modernleşme ve endüstrileşme yine sadece kent merkezlerinde mümkün olmaktadır. Bu yüzden mutenalaştırma için kent, eylem alanı olarak seçilmiştir. Tüm bunlar bağlamında kapitalizmin bir kapsamı olan mutenalaştırma ile toplumsal sınıfların/toplumsal ilişkilerin yeniden üretildiği ve ortaya çıkan yerinden edilme, yabancılaşma ve kapitalizm olgularının birbirlerini etkilediği söylenebilir.

A. LİTERATÜR TARAMASI

Araştırma boyunca irdelenecek olan Mutenalaştırma, Kapitalizm, Yabancılaşma ve Yerinden Edilme kavramlarını farklı bağlamlarda inceleyen literatürde çeşitli kitaplar, makaleler ve çalışmalar mevcuttur. Ana akım mutenalaştırma tartışmalarına alternatif sunmayı amaçlayan, mutenalaştırmanın nedenlerine ve sonuçlarına değinen "*Kentin Mutenalaştırılması*" adlı çalışma, kavram bağlamında başvurulacak temel kaynak niteliği taşımaktadır. Bu çalışmada Neil Smith ve Peter Williams mutenalaştırma olgusunun daha önce hiç bahsedilmeyen noktaları üzerinde durmuştur. Smith ve Williams'ın tespitlerine göre mutenalaştırma, orta ve üst sınıfın kentlere taşınması sonucu düşük gelirli sınıfların kent merkezlerinden sürülmesi yani yerinden edilmeleri ile başlayan; kentsel mekanların orta ve üst sınıflar tarafından dönüştürülmesi ile gelişen ileri kapitalizmin bir boyutu olarak mekânın ve toplumsal sınıfların yeniden inşasıdır. Böylelikle kent içindeki düşük gelirli sınıflar ve göçmenlerin merkez dışına taşınmaları kaçınılmaz bir durumken, beyaz yakalı diyebileceğimiz yüksek gelirli sınıflar için kentin mutenalaştırılan mekânları yeni yaşam alanları olmuştur. Çünkü "ev" olgusu, toplumsal sınıfların kendilerini ifade etmelerin de önemli bir sembol olarak görülmektedir. Smith'e göre mutenalaştırmanın kapitalizm ile ilişkisi ise yadsınamayacak kadar önemlidir. Kapitalizm ile hızla dönüşüme uğrayan kentsel mekânlarda her şey yeniden ve sürekli inşa edilmektedir. Smith ve Williams

için mutenalaştırma, bireysel kapitalistlerin bilinçli iradesini, kapitalistler arasındaki rekabeti ve bir bütün olarak kapitalist sınıfı içeren bir ilişkiler dizisidir (Smith & Williams, 2015). Bu bağlamda Smith ve Williams, çalışmalarında çağdaş mutenalaştırma sürecinin, tabiatı gereği ileri kapitalist kentin bir özelliği olduğunu savunmuşlar ve amaçlarının kapitalizmin özünü keşfetmekten ziyade belirli bir sosyal fenomen olan mutenalaştırmayı açıklayabilmek için onun yapısını ve dinamiklerini kullandıklarını belirtmişlerdir.

Kent ve mekân konularında önemli çalışmaları olan marksist sosyolog Henri Lefebvre'nin "*Kentsel Devrim*" adlı çalışması, konu bağlamında ele alınacak önemli bir diğer kaynaktır. Bu çalışmasında Lefebvre, "*kentsel devrim*" tanımlaması ile sanayiden kent kaynaklı modern kapitalist üretime dönüşümü ifade eder. Kapitalin ve kapitalistlerin şehri ele geçirmelerinin sebebi olarak ucuz emek gücünü görür. Böylelikle kent toplumu dediğimiz olgu, sanayinin kente girmesi ile başlar ve kentin metalaşmasına ön ayak olur. Lefebvre'ye göre sanayi öncesi pre-kapitalist kent, kapitalizmin etkisi ile çözülmüş ve parçalanmıştır. Marksist terminoloji kullanılarak, kent ve kentleşme süreci üretim biçiminin basit üstyapıları olarak düşünülmektedir. Sanayileşmenin ve sonuçlarının "*optimize*" edilmesi veya sanayi toplumundaki yabancılaşmaya (parçalayıcı bireyciliğe) üzülme ya da eski Yunan ve Orta çağ şehir topluluğuna geri dönmeyi arzulama ile yetinecek bir şehir düşüncesi söz konusu değildir (Lefebvre, 2013, s. 132).

Lefebvre'nin yapmış olduğu tespite göre kent toplumu, sivil toplumu yeniden bir inşa sürecine sokmakta ve politik toplumu sivil toplum içinde yok etmektedir. Marx'ın devletin sönmelenmesi düşüncesine benzeterek ele aldığı bu durum, beraberinde kent içinde çatışmalar doğurmaktadır. Sınıf çatışmalarının da dahil olduğu bu ayrışma, toplumsal yaşamın parçalanması ile sonuçlanır. Ayrıca Lefebvre'ye göre kent ile şehir aynı şeyi ifade etmemektedir. Şehir, içinde kırsallığı barındıran tarımsal üretim olanaklarının mevcut olduğu bir yer iken, kent tamamen sanayileşme ile doğmuş bir oluşumdur. Bu kentin bir araya getirme, yoğunlaştırma ve dönüştürme özelliklerine bağlı olarak gelişir (Lefebvre, 2013, s. 161).

Kente dair araştırmaları ile önemli çalışmalar ortaya koyan bir diğer isim ise Hüseyin Bal'dır. Bal'ın "*Kent Sosyolojisi*" adlı çalışması, alan literatüründe temel kaynaklardan birisidir. Bu çalışması ile Bal, modernleşme ve küreselleşme süreçleri içindeki kenti anlamlandırmaya çalışmıştır. Yapmış olduğu tespitler ile sanayinin kentlere entegrasyonu sonucu, kent içinde çok boyutlu sorunların doğduğunu; kentin mekânsal yapısının ve içinde barındırdığı toplumsal sınıfların sanayi öncesi kentten çok farklı olduğunu ortaya koymuştur. Bal'a göre kentler, modernleşmenin ve kapitalizmin beyni halindedir. Kapitalizmin kente müdahalesi ile her şeyi metalaştırması ve konutların sürekli yeniden üretime sokulması kentsel alanın dönüşümünü gerçekleştiren başat sebeplerdendir. Bu dönüşüm bağlamında ele aldığı kavram ise "*kentsel yenilenme*"dir. Mutenalaştırma süreci ise, kentsel yenilenme ihtiyacının ortaya çıkardığı bir olgu olarak ele alınmaktadır.

Seçkinleştirme veya soylulaştırma olarak da adlandırılan mutenalaştırma sürecinin amacı, orta veya üst orta sınıfların, alt sınıfların yaşadıkları mekânları satın alarak ya da devlet ve özel sektör destekli projeler sonucu elde ederek (istila ederek) yeni yaşam alanları oluşturmaktır (Bal, 2015, s. 278). Bu bakımdan soylulaştırma şeklinde kentsel mekânların yeniden düzenlenmesi, meta haline gelen bir

mekânın değişim değerinin artması sonucu sağladığı kâr oranı ile alakalıdır. Bu yüzden mutenalaştırma süreci kapitalizm ve onun dinamikleri tarafından açıklanmaktadır. Ayrıca mutenalaştırma sürecini kapitalizm kapsamında ele alan Bal'ın analizleri için, Lefebvre'nin kent analizine benzer bir yaklaşım içerdiği söylenebilir.

Çalışmanın anahtar kelimelerinden biri olan ve mutenalaştırma bağlamında ilişkili olarak ele alınacak olan “yabancılaşma” kavramı son derece önemlidir. Hegel'in literatüre kazandırdığı kavram olarak yabancılaşma, varlığın ve varlığın kendisine ait doğası arasındaki ayrışma sonucu gerçekleşmekte olup; insanın olması gerektiği gibi değil, dayatılan şekilde kendine yabancılaşmasına yol açmıştır. Yabancılaşmanın, kapitalist sistemin işleyişine bağlı bir şekilde belirlediğini söyleyen Karl Marx için yabancılaşma ise; insanlığın kendi tarihi boyunca dünya ile girmiş olduğu etkileşim sayesinde gerçekleşmektedir.

Marx'a göre kapitalizm, bireyselliği ortadan kaldırarak insanları sistem içinde birer köle haline getirmiş ve böylelikle kendi çarklarını çalıştırmaya devam etmiştir. Kapitalist toplum içindeki ihtiyaçların gerçekliğine inanmayan Marx, bireylerin kendilerini tatmin eden ihtiyaçlar ürettiğini ve bunlar üzerinden toplumsal sınıfların zemininin oluştuğu söyler. İnsanları yabancılaştıran unsur olarak ise üretim tarzı olan kapitalizmi gösterir. Ayrıca çalışma boyunca inceleyeceğimiz mutenalaştırma sürecinin önemli bir alt konusu olan toplumsal sınıf olgusunun, kapitalist sanayinin ortaya çıkması ile meydana geldiğini iddia etmiştir. 2000 yılında Marx'ın yabancılaşma ile ilgili metinlerinin derlemesi şeklinde hazırlanan “Yabancılaşma” adlı kaynak kitap, Marx'ın yabancılaşma konusunu ele alışta kapsamında önemlidir.

“Kent Mekânın Dönüşümü ve Yabancılaşma: Kente Belgeseller Üzerinden Bakış” adlı çalışması ile Leyla Bektaş, kent merkezinin dönüşümünü, kentli bireylerin yabancılaşma süreçleri ile ilişkili belgeseller üzerinden göstermeye çalışmıştır. 2013 yılında yüksek lisans tezi olarak tamamlamış olduğu bu çalışma ile Bektaş; Hegel, Marx, Lefebvre ve Simmel gibi isimlerin yabancılaşma hakkındaki görüşleri üzerinden Kentsel Mekân, Kentsel Dönüşüm, Mutenalaştırma gibi konulara değinmiştir. Bektaş'ın tespitlerine göre kentsel mekanlar kapitalizmin gücü ile hızla dönüşüme uğramış ve içinde yaşayan insanları yabancılaştırmaya başlamıştır. Bu yabancılaşma Marx'ın ortaya koymuş olduğu; insanın emeğine, ürettiklerine, çevresine ve kendisine şeklinde gerçekleşen bir yabancılaşmadır. Bektaş'a göre kent mekânlarının giderek dışarıya daha kapalı bir hal almaları, sınıfsal ayrışmanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Kent mekânının dönüşümünü mümkün kılan şey ise kentsel dönüşüm, mutenalaştırma, alt kentleşme ve toplu konut yapılanmalarıdır. Böylelikle kapitalizm kenti bir meta haline getirip onu dönüştürmüştür. Meta haline gelen kentte gerçekleşen kentsel dönüşüm Bektaş'a göre, kentte yaşayan sakinlerin zorunlu olarak yer değiştirmelerine sebebiyet vermektedir. Bireyin bulunduğu yerle ilintisinin kesilmesi ve yersiz yurtsuzlaştırılması, mutenalaştırmanın en temel göstergesi olarak görülmektedir (Bektaş, 2013, s. 102). Çalışmasının sonuç bölümünde Bektaş'ın ortaya çıkan sorunlar bağlamında yapmış olduğu, yaşanan yabancılaşmanın önüne geçilmesi noktasında ne gibi adımlar atılabileceğine dair araştırma önerisi ve insan haklarından biri olarak gösterilen “Kent Hakkı” kavramı önem arz etmektedir.

2016 yılında gerçekleştirilen Uluslararası Akademik Araştırma Kongresi'nde yer alan "*Kentsel Dönüşümün Sosyal Boyutları*" adlı nitel araştırması ile Mehmet Akalın, mutenalaştırma, yerinden edilme ve mekânsal dışlanma gibi kentsel dönüşümün sosyolojik boyutlarını, İstanbul ve Ankara gibi illerde yapılan alan çalışmaları kapsamında değerlendirmiştir. Kentsel dönüşümün her ne kadar kent dokusunu oluşturan birçok öğenin fiziksel olarak sürekli değişim ihtiyacını karşılamak, toplumsal bozulmayı önlemek, çöküntü alanlarını iyileştirmek, kentsel refah ve yaşam kalitesini arttırmak, kentsel alanların en etkin biçimde kullanımını sağlamak, kentlerin gereksiz yayılmasını önlemek, sivil toplum örgütleri ve toplumun farklı kesimlerinin planlamaya katılımını sağlamak gibi amaçları olsa da; ülkemizde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projelerinde sadece ekonomik büyüme, rant ve kârlılık üzerinde durulduğu görülmektedir. Kentsel dönüşümün ekonomik büyümenin, rantın ve kârlılığın bir aracı olarak salt fiziksel değişimi hedefliyor olması ise beraberinde çok ciddi sosyolojik sorunlara sebep olmaktadır (Akalın, 2016, s. 252).

Akalın, İstanbul ve Ankara temelinde Kuzguncuk, Cihangir, Karaköy ve Dikmen gibi semtlerde kentsel dönüşüm sürecinin nasıl işlediğini araştırmıştır. Akalın'ın yapmış olduğu "*soylulaştırmanın kentsel dönüşüm sürecinde yöntem olarak kullanılmasa bile, proje sonunda meydana gelecek mutenalaşma ve eski sakinlerin kaçınılmaz olarak yaşadıkları yerleri terk edecek olmaları*" tespiti bu sürecin önemli bir göstergesidir. Çalışmasının sonuç kısmında Akalın, kentsel dönüşümün yaratmış olduğu sorunların çözümüne yönelik önerilerde bulunmuştur. Kentsel dönüşüm yöneticileri ile halkın ortak karar alma konusunda bir araya getirilmesi şeklinde olan bu öneriler, problemin kaynağı anlamında önem arz etmektedir.

Kentsel dönüşümün sosyolojik boyutlarını, "*Kentsel Yapılı Çevrenin Üretimi ve Yeni Mekânsal Dinamikler -Kentsel Dönüşüm Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme*" adlı çalışması ile ele alan Prof. Dr. Gönül İçli, kentsel dönüşüm projeleri temelinde mekânların yeniden üretimini ve kentlerin değişen rollerini araştırmıştır. Kentlerin yeniden üretim sürecini kapitalizm ile bağdaştıran İçli için kapitalizm; varlığını sürdürebilmek için tüm dünyaya yayılmış ve bu ölçüde her yeri ekonomik mekâna dönüştürmüştür. Buna ek olarak kentsel dönüşüm ile toplumsal sınıflar arasındaki eşitsizlik oranı artarak kente yansımaya başlamıştır. Kapitalizmin "eşitsizlik" yasasına uygun bir biçimde evrilen kentler, daha önceleri zenginliği ve yoksulluğu ortak alanlarda buluşturup işlevsel olarak birleştirebilirken, günümüzde artan eşitsizlik koşullarında söz konusu kesimler birbirleriyle ilişkisiz, kapalı, birinin diğerini dışladığı, görmezden geldiği ayrı yeni yerleşim alanları durumundadır (İçli, 2013).

B. KENTİN MUTENALAŞTIRILMASI

Kentler, içinde barındırdığı farklı sosyal toplulukların oluşturduğu yoğunluğa göre şekillenen yapılardır. Her kent kendi oluşum süreci ile kendi karakterini oluşturmaktadır. Fakat kentin farklılığını sağlayan en önemli etmen yaşadığı dönemsel farklılıktır. Sanayi öncesi ve sanayi sonrası gibi kritik bir ayrıma sahip olan kent, kapitalist sistemin bünyesine entegre edilmesi ile yeniden bir dönüşüme girmiştir. Böylelikle kapitalist zihniyetle işleyen sanayi için kent merkezleri çekici hale gelmiş ve kent merkezlerini geri dönülmez bir dönüşüme sokmuştur. Kısaca kapitalizm bugünü görebilmişse bunu, kent mekânını alınıp satılır bir meta olarak keşfetmesine borçludur denilebilir (Değirmenci, 2016, s. 95).

Kapitalist sistemin yaygınlaşması ve güçlenmesi ile sanayi kentlere entegre edilmiş; kentleşmek dediğimiz olgu artık sanayileşmek ile bağdaşık olmayı gerektirmiştir. Kentler içine girmiş olduğu bu değişim ile kendisine ait toplum tipini ve toplumsal sınıfları oluşturmaya başlamıştır. Kentte yaşamının ve kente ait olmanın bedeli ise toplumsal olarak bu değişime ayak uydurmaktan geçmiştir. Böylelikle yeni toplumsal formasyonlar oluşmaya başlamıştır. Çünkü kent hiçbir zaman durağan kalmamış, sürekli olarak devinime devam etmiştir. Bu aşamada kentleşme ile bağdaştırılan sanayileşme alanında, kent ve kente ait olan her şey bir metaya dönüştürülerek, kârın maksimizasyonunu sağlamanın yolları bulunmuştur. Bu yüzden modern bir algıya sahip olan kentsel beklentiler ile kentin içine girmiş olduğu bu dönüşüm sürecini, kapitalist sistemin dışında tutmak mümkün değildir. Sürekli olarak doğan yeni ihtiyaçlar, kentsel gelişim ve kapitalist sistemin kent içindeki varlığına bağlıdır. Yani kapitalist sistemin kente olan müdahalesi ile kent bir metaya dönüşerek alınıp satılan bir hâl almıştır. Aslında tüm bu dönüşüm kentin, modern olanla beraber yeniden üretimi aşamasıdır. Modern olanın ön plana çıkmasıyla, kentin bünyesinde barındırdığı geleneksel olan her şey yok olmaya başlamıştır. Lefebvre'ye göre; kapitalizm, malların mekânsal yerleşme de üretildiği bir aşamadan, mekânın kendisinin kıt bir kaynak olarak üretildiği bir sisteme dönüşmüştür. Böylece mekânın kapitalist üretimi, artı değer yaratımı ve kâr elde etmede etkili hale gelen bir metaya dönüşmüştür. Sanayiden, kent temelli modern kapitalist üretime dönüşüm Lefebvre'nin *kentsel devrim* dediği süreci anlatmaktadır. (Lefebvre, 2013, s. 121).

Smith ise kapitalizm ve mutenalaşmanın arasındaki ilişkiyi şu ifadeleri ile açıklamıştır: *"Lefebvre'nin kenti ve kentsel mücadeleleri, toplumsal olanın yeniden üretilmesine dayanarak tanımladığı kentsel devrim ilanı ya da Castells'in kentsel olanı toplu tüketime dayanarak tanımlaması tarihin sayfalarında unutulacaktır. Eğer Harvey'in bir zamanlar gözlemlediği gibi, Keynesçiliğin gelişmesi ile "arz yönlü kentleşmeden talep yönlü kentleşmeye doğru" kapitalizm vites değiştirdi ise, 21. yüzyıl şehirciliği potansiyel olarak bu değişimi tersine çevirmektedir"* (Smith, 2018). Kısaca insan arzularının doyumu amaçlı, ranta dayalı bir işleyiş sistemi kenti ve kentsel mekânları sarmalamıştır. Mutenalaştırma ise tam olarak burada devreye girmekte ve süreci hızlandırmaktadır.

Kentin önemli merkezlerini belli soylu toplumsal sınıflar için dönüştürme anlayışı, kapitalist zihniyetle paralel bir biçimde işleyerek, toplumsal sınıf ayrımını belirgin hale getirmektedir. Bunu mümkün kılan ise mutenalaştırmanın, toplumsal uzamda bireyin temel ihtiyacı olan özel mekân (ev) olgusunu meta haline getirmesidir. Modern dönem öncesinde sadece barınma ve özel alan ihtiyacını karşılayan ev, kapitalist zihniyetin kentlere ve mekanlara müdahalesi sonucunda anlam bakımından yeniden üretilmiştir. Mutenalaştırma ise ev olgusunu toplumsal sınıfların kimliklerini ifade edebilecekleri bir yere dönüştürmüştür. Bu durum kentin önemli merkezlerinin yüksek gelirli sınıflar için uygun hale getirilmesine, düşük gelirli sınıfların ve bireylerin ise bu noktalardan ötelenmesine sebep olmuştur. Böylelikle mutenalaştırma sürecinin beraberinde Weberci bir "ideal tip" oluşumuna zemin oluşturduğu söylenebilmektedir.

Mutenalaştırma süreci Türkiye kapsamında ele alındığında, İstanbul ve Ankara kentlerinin Kuzguncuk, Cihangir, Karaköy, Sulukule ve Dikmen gibi semtlerinde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projeleri, ilk örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Modern kentleşmenin geç ve düzensiz inşa edildiği bu şehirlerde sonradan meydana gelen çarpık kentleşme ve gecekondulaşma gibi problemler,

çözümleyici ve bütünleyici bir müdahale imkânı sağlayan kentsel dönüşüm projeleri ile çözülmeye çalışılmaktadır. Ancak çözüm için dizayn edilen bu yöntem sadece soylulaştırılan mekânın iyileştirilmesi ve geri kalan mekânların göz ardı edilmesi tehlikesini doğurmakta olup, kentin dinamik yapısını çok daha karmaşık bir hale getirmektedir (Ninova, 2017).

C. YÖNTEM

Kayseri Sahabiye Mahallesi'nde, 2015 yılında başlanılan kentsel dönüşüm projesi kapsamında ele alınarak, Sahabiye Mahallesi'nde yaşayan sakinler ile gerçekleştirilen bu çalışma; nitel alan araştırması sonuçları içermekte olup, araştırmanın yöntemi olarak odak grup görüşmesi, mülakat tekniği ve derinlemesine gözlem yöntemlerinden faydalanılmıştır. Araştırma evreni olarak Kayseri ili, örneklem olarak ise Kayseri ilindeki Kocasinan ilçesinde bir yerleşim yeri olan Sahabiye Mahallesi belirlenmiştir. Tüm bunlar çerçevesinde Sahabiye Mahallesi sakinleri, Kentsel Dönüşüm Ofisi çalışanları ve Sahabiye Kentsel Dönüşüm Proje ekibiyle yapılan görüşmelerden bilgi toplanmıştır. Elde edilen veriler yorumlanırken katılımlı gözlem ve sözlü tanıklık teknikleri kullanılarak, araştırmanın analiz yöntemi kısmında elde edilen bu veriler yorumlanmıştır. Görüşmecilere olgu, bilgi, algı-tutum ve davranış soruları kapsamında 10 açık uçlu soru sorulmuştur. Sorular şu şekildedir;

- 1- Kendinizi tanıtır mısınız?
- 2- Aylık kazancınız nedir?
- 3- Kaç yıldır Sahabiye Mahallesi'nde ikamet etmektesiniz / çalışmaktasınız?
- 4- Sahabiye Mahallesi'ndeki kentsel dönüşüm projesi hakkında görüşleriniz nelerdir?
- 5- Proje sebebiyle yer değişikliği yaptınız mı / yapacak mısınız? Yer değişikliğinde ne tür mahalleler sizin için uygun yaşam koşullarını içeriyor?
- 6- Mahallede yaşayan göçmenler, deprem riski taşıyan dayanıksız yapılar ve suç oranlarının yüksek olmasına bağlı güvenlik sorunları hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 7- Proje kapsamında suç oranlarının düşürülmesi hedefi hakkında ne düşünüyorsunuz? Sizce suç oranlarının düşüşünde olumlu bir etkisi olacak mıdır?
- 8- Projeyi "eşit muamele" açısından nasıl değerlendirirsiniz?
- 9- Projenin size göre avantajları ve dezavantajları nelerdir?
- 10- Proje yetkilileri ile bu süreçte yaşamış olduğunuz olumlu veya olumsuz bir durum var mı?

D. BULGULAR

Bu çalışmada araştırmanın örneklemini oluşturan Sahabiye Mahallesi sakinleri, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Sahabiye Kentsel Dönüşüm Ofisi çalışanları ve Sahabiye Kentsel Dönüşüm Proje Saha Alanı 1. Etap şantiye ekibi ile yapılmış olan, derinlemesine görüşme yönteminden elde edilen veriler bağlamında, Sahabiye Mahallesi'ndeki kentsel dönüşüm projesi üzerinde durulan yargıların

geçerliliği görülmeye çalışılmaktadır. Ayrıca görüşmecilerden elde edilen veriler, Türkçe yazın alanında var olan ve Türkiye kapsamında farklı illerde gerçekleştirilmiş alan çalışmaları temel alınarak değerlendirilmiştir. Araştırma süresince ev sahibi, kiracı ve göçmen gruplar olmak üzere karma şekilde seçilmiş yaklaşık on yedi kişi ile derinlemesine görüşülmüş ve bilgi edinilmiştir. Bulgular kısmında görüşmecilerden elde edilen veriler bağlamında tekrara düşülmeyen ve tüm bulguları temsil eder nitelikte olan dokuz görüşmeye yer verilmiştir.

Görüşmecilerden elde edilen verilerin analizi sonucu; soylulaştırma eylemlerinin, Sahabiye Mahallesi'nde gerçekleşen kentsel dönüşüm sürecinde yöntem olarak kullanılmadığı; kapitalist zihniyet ile işleyen soylulaştırmanın tam olarak görülmediği, ancak doğuracağı yerinden edilme ve yabancılaşma gibi sonuçlar neticesinde mahallenin eski sakinlerinin, kaçınılmaz olarak yaşadıkları yerleri yabancılaşarak terk ettikleri tespit edilmiştir.

E. ODAK NOKTASI SAHABİYE'DE MUTENALAŞTIRMA SÜRECİ: YABANCILAŞMANIN YENİDEN ÜRETİMİ VE YERİNDEN EDİLME

Kent, durağan olmayan yapısı ile sürekli devinim şeklinde gelişir ve modern olanı kendine entegre ederek ilerler. Ancak kentlerin bu gelişim sürecinden, her noktası aynı şekilde etkilenmemektedir. Her kentin farklı bir tarihi, sosyal, demografik ve ekonomik yapısı vardır. İçinde yaşayan bireylerin ilişkileri, kültürleri ve yaşayış biçimlerinden etkilenen kentler, modernitenin etkisiyle sürekli olarak gelişim halindedir. Araştırmanın evreni olan Kayseri şehrinde bu gelişim sürecinden ise, son yıllarda en çok etkilenen alan Sahabiye Mahallesi'dir. Sahabiye Mahallesi, kentsel imkanlara (meydan, ana yollar, havalimanı, alışveriş merkezleri, iş merkezleri) ulaşılabilirlik açısından merkezi bir konumu olması ve bünyesinde geleneksel birçok kültürel/tarihsel eser barındırması ile Kayseri'nin en önemli semtlerinden biridir.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren, yapısal olarak değişime uğrayan kentlerden biri olan Kayseri, modern değişime ayak uydurmak için belli kent planlarını uygulamaya sokmuştur. Çünkü Sahabiye Mahallesi, Cumhuriyet döneminde yapılan modern yatırımlar ile ön plana çıkan ve tercih edilen bir mekân olsa da 90'lı yıllarda burada yaşayan üst sınıfların, kentin yeni oluşum alanlarına taşınması sonucu zamanla önemini yitirmiştir. 90'lı yılların başında Alpaslan Mahallesi'nin, Sahabiye Mahallesi'ni modernite, gelişmişlik ve sağlamış olduğu imkanlar anlamında arkada bırakmasıyla Sahabiye Mahallesi'nden Alpaslan Mahallesi'ne hızlı bir göç yaşanmıştır.

Kentin büyümesi ve gelişmesi ile mahalleler arası göç hareketlerinin hızlanması Alpaslan Mahallesi'ni gözde semtlerden birine dönüştürmüştür. Bir zamanlar Kayseri'nin modern yüzü olan Sahabiye Mahallesi ise, zaman içinde düşük gelirli sınıfların yaşamaya başladığı bir mahalle halini almış; göçmen kesimlerinde buraya yerleşmesi ile ekonomik açıdan düşük bir mahalle olmaya başlamıştır. Sınıfsal bağlamda gün geçtikçe alt sınıfların yaşamaya başladığı Sahabiye Mahallesi, suç oranlarının artışı ile tehlike barındırmaya başlamış ve çevre mahalleler ile olan ayrımını arttırmıştır. Bunlara ek olarak mahalledeki yapıların deprem riski yüksek, otopark ve yeşillik eksiği olan yapılara dönüşmesi, mahalle için bir düzenleme yeniliğini şart bir hale getirmiştir.

Kayseri Büyükşehir Belediyesinin 2015 yılında başlamış olduğu Sahabiye Kentsel Dönüşüm Projesi ile Sahabiye Mahallesi tüm bu etkenler temelinde modern bir dönüşüm sürecine girmiştir. Bu proje ile kentin merkezi sayılan mahallesinde artık ihtiyaçlara cevap vermeyen yapılar yıkılıp yerine daha güncel, modern ve ihtiyaçlara cevap verebilen yapıların yapılması planlanmaktadır. 2015 yılında *“İşlevselliğini kaybetmiş, maddi değerini yitirmiş, güvenlik sorunları yaşayan, yol ve otopark yetersizliğinin yanında ağır alt yapı sorunlarıyla karşı karşıya kalan, eskiyen yapılarında nefes alınamayan, deprem ve afet riski taşıyan Sahabiye Mahallesi hak ettiği değere; ‘Kentsel Dönüşüm Projesi’yle kavuşuyor. Modern çağın gelişen yüzü: Sahabiye Projesi...”* (Alp, 2015) mottosu ile çalışmaları başlayan projede 1. ve 2. Uygulama Etapları tamamlanmış olup, 2020 yılı içerisinde 3. Uygulama Etapı başlatılmıştır. İnşaat Tedarik Dergisi’nin 2020 yılında yayınlamış olduğu bir haberde Sahabiye Kentsel Dönüşüm Projesi şu şekilde ele alınmıştır: *“515.000 m² toplam arsa alanı, 350.000 m² peyzaj alanı ve 26.500 m² sosyo-kültürel alanı ile inşaat bitiş tarihi 2028 yılı olarak belirlenen proje; modern yapısıyla merkezi olan, güvenli ve huzurlu bir çevre sunan, yeşil alanları ile nefes aldırان, iş dünyasına sınırsız fırsat sunan, engelsiz ve insana duyarlı, sunduğu imkanlar ile geleceğe hazır bir kent ortamı vaat etmektedir”* (İnşaat Tedarik Dergisi, 2020).

Görsel 1. Sahabiye Mahallesi

Görsel 2. Sahabiye Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi Etap Uygulamaları

Tüm bunların ışığında bu çalışma ile araştırmanın örneklemini oluşturan Sahabiye Mahallesi sakinleri, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Sahabiye Kentsel Dönüşüm Ofisi çalışanları ve Sahabiye Kentsel Dönüşüm Proje Saha Alanı 1. Etap şantiye ekibi ile yapılmış olan derinlemesine görüşme yönteminden elde edilen veriler bağlamında Sahabiye Mahallesi'ndeki kentsel dönüşüm projesi üzerinde durulan yargıların geçerliliği görülmeye çalışılmaktadır. Kapitalizm çerçevesinde ele alınan projenin mutenalaştırma ve yabancılaşma bağlamında yaratacağı değişim ve dönüşümü anlamak için Kayseri Büyükşehir Belediyesi Sahabiye Kentsel Dönüşüm ofisi sorumlusu ile yapılan görüşmede; projenin hangi sorunlar temelinde başladığı, projenin mahalleyi nasıl etkileyeceği, projenin nasıl bir sistem ile yürütüldüğü ve mahalle sakinleri ile olan anlaşmalar kapsamında onlara verilen haklar hakkında bilgi alınmıştır. Bu konu hakkında Kayseri Büyükşehir Belediyesi Sahabiye Kentsel Dönüşüm ofisi sorumlusu şunları söylemektedir:

“Bu kentsel dönüşüm projesi kentsel dönüşüm alanında Türkiye’de ikinci büyük alan. Proje kapsamında ise şu an da ilk etap aşamasındasındayız, tahmini olarak 2020’de ilk etap bitecek. Sahabiye Mahallesi 60’lı yıllarda oluşmuş merkezi bir yerdi fakat günümüzde suç oranı ve deprem riski çok yüksek bir yer haline aldı. Artık daha çok göçmen kısmın yaşadığı bir mekân haline geldi. Bu proje ile tüm bu sorunlar giderilecek ve Kayseri’nin merkezinde bulunan bu mahalle artık daha nezih bir yer olacak. Böylelikle 90’lı yıllarda buradan göç edenler geri buraya taşınacaklardır.”

Mutenalaştırma temelli tüm kentsel dönüşüm hareketleri, kentin yeniden üretilmesinde rol oynayarak, yüksek gelirli sınıfların isteklerine göre daha modern şekilde dönüştürülmeyi amaçlar. Böylelikle düşük gelirli sınıflar seçme şansı olmadan bu dönüşüme ayak uydurmak zorunda kalır. Proje aşamasında mahalle sakinlerinin girmiş oldukları bu süreç hakkında ise Kentsel Dönüşüm ofisi sorumlusu şunları ifade etmektedir:

“Ev sahiplerini her ayın 15’inden sonra çağırıp görüşüyoruz. Karşılık olarak evse ev dükkânsa dükkân veriliyor. Puan hesabı ile anlaşmalar yapılıyor, yani bir puan sistemi var ve evlerin, dükkânların puan ederi ne kadarsa karşılığında bir fiyat çıkarıyoruz, bazen puana ek belli bir miktar ödemeleri gerekebiliyor. Bir bina, ortalama 19 kat ve 120 daireden oluşuyor. Zaten yapılacak olan binaların hiçbiri boşta kalmıyor, hemen hemen hepsi mahalle sakinleri olan ev sahiplerine veriliyor. Geçici olarak çıkacakları evler içinde iki yıla kadar Bakanlık’tan 800 TL kadar kira ücretleri verilecek.”

Bunun yanı sıra ofis sorumlusu, eşit muamele konusunu şu şekilde açıklamaktadır:

“Bu proje ile kâr amacı güdülecek bir durum yok. Binaların hepsi şimdiden ev ve dükkân sahipleri ile dolmuş durumda. Zaten mahallede projeye karşı olan kimsede yok.”

Proje kapsamında görüşülen Proje Saha Alanı Şantiye Ekibi mühendisi ise süreci şu şekilde açıklamaktadır.

“Toplam 515.000 m² alanda çalışılmak üzere, şu an 5 blok, 19 kat + zemin ve asmakat, 622 konut, 55 dükkân, 30.000 m² otopark alanı yapımı sürmektedir. Birinci etabın 2020 gibi bitmesi düşünülmüyor. İlk etapta tamamen hak sahipleri oturacak. Finansmanı ise 124 Milyon TL ve KDV iş bedeli ile belediye sağlıyor.”

Puan hesaplaması ile hak sahiplerine evlerin verilmesini ise şu şekilde açıklamaktadır:

“Uzlaşma aşamasında puan hesaplamasındaki amaç, insanları hızlı bir şekilde ikna etmektir.”

Bu şekilde proje sürecinin, proje sahiplerini ve mahalle sakinlerini nasıl etkileyeceği görülmektedir. Yaşadıkları yerleri etkileyen dönüşüm ile yaşayacakları çatışmanın farkında olsalar bile anlaşmayı ve yönlendirilmeyi kabul etmeleri, böylelikle dönüşümü kendilerine uydurmaları mümkün olmayan sakinlerin, kendi yaşamlarını dönüşüme uydurmaya başlamaları dikkat çekmektedir.

“Ev” kavramı, kapitalist zihniyetin kente olan müdahalesi ile barınma ihtiyacından daha ziyade artık bireylerin hangi toplumsal sınıfa ait olduğunu göstermenin yollarından biri haline gelerek derin anlamlar kazanmıştır. Kentsel dönüşüm proje sahipleri ise bu gerçeğe dayanarak “ideal ev” temelinde projelerini sunmaktadırlar. Sahabiye Kentsel Dönüşüm projesi bu yaklaşım bağlamında ele alındığında; Sahabiye Mahallesi kentin tam merkezinde önemli tarihi mekanlara, alışveriş merkezlerine, havalimanına ve kentin önemli arterlerine² yakınlığı ile konum önceliği sunmaktadır. Ayrıca proje sonunda dönüşüme uğrayarak değişen ve artık daha üst gelir sınıflarına hitap edecek olan mahalle için bu merkezleşme hali, tüm bu süreci çekici kılmaktadır. Böylelikle üst gelirli sınıfların arzularına göre kent yeniden şekil almakta ve kentin kendine ait yeni tutum ve davranışları ortaya çıkmaktadır. Kısaca Orta Çağ’da Tanrı’ya adanan kentler, içinde bulunduğumuz modern dünya ile artık üst gelirli sınıflara adanır bir hal almıştır. Düşük gelirli sınıfların bu dönüşüme nasıl adapte oldukları ve nasıl şekil aldıkları hakkında yine projenin gerçekleştiği Sahabiye Mahallesi sakinleri ile yapılan derinlemesine görüşme kapsamında bilgi alınmıştır. Proje sürecinin yaratacağı değişim ve dönüşümleri anlamak için seçilen ev sahibi, kiracı ve göçmen gruplardan oluşan mahalle sakinlerini ele alarak, tartışmış olduğumuz mutenalaşma, yerinden edilme ve yabancılaşma kavramları anlamlandırılmaya çalışılmaktadır. Ev

² Arter: Kent içinde trafiği yoğun olan yol. (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, 2021)

sahibi, kiracı ve göçmen gruplar olmak üzere rastgele şekilde seçilmiş yaklaşık on yedi kişi ile derinlemesine görüşülmüş ve bilgi edinilmiştir. Çalışmada tüm görüşmeleri temsil eder nitelikte olan dokuz görüşmeye yer verilmiştir.

Sorular kapsamında görüşülen Sahabiye Mahallesi sakini ve ev sahibi olan E.D., içinde bulunduğu süreci şu şekilde açıklamıştır:

“Projeye ikinci etap olarak dahil olduğumuzdan projenin iyi olacağını düşünüyorum. Ev konusunda herhangi bir zora koşma yaşanmadı çünkü seçme hakkı verdiler. Evlerimize göre puan sistemi karşılığında yeni evlerimizi seçtik. Proje tamamlandığında size altı ay öncesinden haber vereceğiz dediler ve geçici olarak oturduğumuz evlerin kiralarını ödüyorlar. 830 TL’ye kadar hak tanıyorlar. Hatta şu an kardeşimin kirası ödeniyor.”

E.D., proje sürecinde mahalle sakinlerinin evleri hakkında belediye ile yapılan görüşmede elde edilen bilgilere benzer bilgiler vermiştir. Projenin dezavantajları ve mahallede yaşayan göçmenler hakkında ise şunları ifade etmektedir:

“Eskiden bu mahallede kendi vatandaşlarımız oturuyordu, şimdi göçmenler oturuyor ama bir sıkıntıları görmedim. Mahalle sakinlerimiz hep taşındı. Projede de herkese eşit davranıldı fakat dezavantaj olarak olmasaydı diyeceğim bu kadar yüksek katlı binalar yerine daha sade binalar olsaydı iyi olurdu, kimse kimsenin ölüsünden dirisinden haberi yok, eskiden güven vardı paylaşım vardı, hepsini yitirdik. Ama bunun için kimseyi suçlayamayız kendimizi suçlayabiliriz.”

E.D.’nin bu ifadesi ile projeye yeniden yapılandırılan binaların çok yüksek katlı olmasının dezavantaj olarak görüldüğü ve süreç boyunca mahallenin sosyal yapısının değiştiği dikkat çekmiştir. Ev sahibi, kiracı ve göçmen gruplar arasında bu sürecin nasıl algılandığının daha net anlaşılması için mahallede kiracı olarak ikamet eden H.D. yapılan görüşmede şu ifadelerde bulunmuştur:

“Kiracıyım ve nereye gideceğimi bilmiyorum. 200-250 TL kirası olan bir ev bulabilirsem çıkacağım. Evimin her yeri çatlamış durumda, geçen aylarda şantiyeden düşen taşlar arabamın camını kırdı ve şantiye şefi bunu kabul etmiyor. Başkası kırmıştır diye beni suçluyor. Ayrıca ses ve gürültüden de tüm mahalle olarak rahatsızız. Emekli maaşımdan 1200 TL’si krediye kesiliyor, cebime 740 TL para kalıyor bunun 250’sini kiraya veriyorum, oda adam (ev sahibi) bize acıdığı için. Millet geçinebilmek için malını mülkünü satıyor, bende arabamı satacağım.”

Ev sahibi olan F.Y. ve A.Y. ise ifadelerinde yaşadıklarını şöyle ifade etmişlerdir:

“Yaşadığımız mahalleden memnun değiliz. İnsanlar çoğaldı, suç oranı yüksek, huzur yok ve kavga dövüş çok oluyor. Bir an önce yıkılsa da gitsek. Burası yapılanaya kadar geçici olarak Zümriüt Mahallesi’ne (Sahabiye Mahallesi’ne yakın bir yerleşim alanı) taşınacağız. Evleri teslim alınca da satacağız, burada oturmaya güç mü yeter?”

A.Y. ifadesinde de belirttiği gibi mahalle içinde ev sahibi olup proje ile yeni yapılan binalardan tekrar ev sahibi olacak bireyler, mahallenin geçireceği dönüşüm karşısında mahallede barınamayacaklarının ve dönüşüme ayak uyduramayacaklarının bilincinde ifadeler vermiştir. Mahallenin eski sakinlerinin yerlerini gönülsüz bir şekilde terk etmeleri literatürde yerinden edinme

(displacement) olarak geçmektedir. Bu yüzden tam olarak mutenalaştırmanın mantığındaki zorlamaya mecbur kalmasalar bile, sakinleri oldukları mahalleleri terk ederek, mahallelerine yakın yerleşim yerlerine taşınmaktadırlar. Mutenalaştırılan mahalleden taşınan sakinlerin bu mahallenin yakınında kümelenme eğilimi göstermeleri ise mutenalaştırma süreci içerisinde doğal bir gelişim olarak ele alınmaktadır. Buna sebebiyet veren ise mahallenin dönüşüme girerek, ekonomik şartları da dönüştürmesi ve yapısal olarak sınıflaşmayı başlatmasıdır. Çünkü kapitalist zihniyette oluşan kentsel dönüşüm süreci, mekânsal olarak kapitalist zihniyetin ürünleri ile donatılacak olup; bu durum karşısında ayak uyduramayan düşük gelirli sınıflar için çözüm, en son aşamada sakinleri oldukları mahalleleri terk etmekle sonuçlanmaktadır. Sahabiye Mahallesi'nde ev ve dükkân sahibi olan H.G. ise süreci kendi açısından şöyle açıklamaktadır:

“30-40 yıldır bu mahallede yaşıyorum, burada büyüdüm. Bu mahalle Kayseri'deki ilk mahallelerden ve oldukça da lükstü. Fakat insanları memnun etmek mümkün değil, haksızlıklar oluyor evet belediye bu işe girmekle çok büyük bir hata yaptı. Ama bu proje ile ilgili şikayetler olsa da artık bu mahalle ihtiyaçları karşılamıyor. Bu yüzden herkes yıkılmasını istiyor. Binalar yığma binalar hiçbiri betonarme değil ve 60 m² evler. Mahalle, artık bazı şeyleri kaldırmaz oldu. Yıkılması şart ama dezavantaj olarak binalar çok yüksek katlı olacak, keşke böyle olmasaydı.”

Mahallede sayıca çok olan göçmenler hakkındaki görüşlerini ise şöyle ifade etmektedir:

“Göçmenler konusunda da gelmeleri gitmeleri siyasi olay ona bir şey diyemem ama bu insanlar aç olduğu için yardım ediyorum. Geçenlerde birine sordum, sanırım biraz da kültürlü birisiydi, “Siz neden buraya geliyorsunuz? Bedava para mı dağıtıyorlar?” diye sordum, verdiği cevap “Biz size kurtuluş savaşında her şeyimizi satıp para yollayarak yardım ettik, orda bize ölüm kusuyorlar sizde şimdi bize yardım edeceksiniz.” oldu. Araştırdım sonrasında, gerçekten bize yardım etmişler. Ama ben bu mahallede hiçbir göçmenden yanlışı görmedim. Bu mahalledeki ahlaksızlığı yapanlar, Türkler.”

Sahabiye Mahallesi'nde yapılan görüşmelerde, mahallede yaşayanların çoğunluğunu göçmenlerin oluşturduğu ve mahalle sakinleri tarafından mahallenin isminin “Suriye Mahallesi” olarak değiştirildiği gözlemlenmiştir. Bu bağlamda mahallenin büyük bir kesimini oluşturan göçmenler ile yapılan görüşmeler, mahallede gerçekleşen dönüşümü anlamak için önemlidir. Göçmen gruplar arasından görüşülen, Afgan bir ailenin tek Türkçe bilen üyesi F.N. mahallede yaşadıklarını şöyle ifade etmiştir:

“7-8 aydır bu mahallede kiracı olarak oturuyoruz. Ekmeğimiz ve paramız az. İki aile olarak yaklaşık on beş kişi aynı evde oturuyoruz. Burası yıkılınca nereye gideriz ne yaparız bilmiyoruz, Allah bilir. Bu ev bu mahalledeki ikinci evimiz, önceki evimizden Türk vatandaşların rahatsız etmesi yüzünden taşındık. Bu mahallede yaşarken korkuyoruz.”

Sahabiye Mahallesi'ndeki seçilmiş görüşmecilerden ve diğer göçmen aileler ile iletişimde yardımcı olan M.A. (12) ve A.C. (10) bu mahalledeki dönüşümü çocukların açısından anlamamız adına şunları anlatmaktadırlar:

M.A.: “Bu mahallede yaşamamıza izin vermiyorlar. Ailemin parası yok. Bu mahallede mecbur yaşıyoruz ama burası yıkılınca ne yapacağımızı bilmiyoruz. Sadece yaşadığımız binalarda değil her gün gittiğim okulum da yıkılacak. Kutu kola gibi şeyleri toplayıp satarak kendimce para kazanıyorum.”

A.C.: “Kapımızı çaldıklarında açmıyoruz. Çünkü bizim eve hırsızlar girdi. Sürekli giriyorlar. 20-25 yaşlarında abiler evimize girip, paralarımızı ve yardım kartlarımızı çaldılar. Anneme bıçak çekerek öldürmeye çalıştılar ama ben demir ile onlara vurdum ve annemi korudum.”

Araştırma süreci boyunca görüşülen görüşmecilerin ifadeleri ve elde edilen bulgular neticesinde kentsel dönüşümün gerçekleştiği, köhneleşmekte olan Sahabiye Mahallesi’nde sosyal ilişkilerin mutenalaştırma sürecine bağlı olarak etkilendiği ve yeniden üretildiği gözlenmiştir. Gözlemlenen veriler ise alan literatürüne bağlı kalınarak sonuç kısmında tartışılmıştır.

Sonuç

Kapitalizmin kente müdahalesi olarak görebileceğimiz kent planlamaları, şehircilik çalışmaları ve kentsel dönüşüm projeleri, kentte yaşayan bireylere yaşam tarzı ve duruş satmaktadır. Ortaya çıkan yaşam tarzı gerekliliklerini karşılayamayan ve içinde buldukları sosyo-ekonomik yapının bu dönüşüm karşısında yetersiz kalacağı farkında olan düşük gelirli sınıfların, yeniden üretilen bu sosyal ilişkiler karşısında yabancılaşmaya başladığı görülmektedir. Bunun sonucunda ise bireyler eskiden sakinleri oldukları mekânlara, bir arada yaşadığı diğer bireylere ve en son aşamada kendilerine yabancılaşmaya başlamaktadırlar. Kentsel dönüşüm ve mutenalaştırma çalışmalarının eski olan kenti, modern olanla değiştirme diyalektiği; bireylerin sahip oldukları geleneksel kültürleri ve bunlara ait kentsel figürleri, kendi içinde yok ederek bireylerin yaşadıkları yabancılaşmanın ve ortaya çıkan sınıflaşmanın gözle görülür bir hale gelmesine neden olmuştur. Ortaya çıkan sınıfsal ayrım/çatışma ise toplumsal yaşamı parçalamaya başlamış ve kaçınılmaz olan yerinden edilmeye bağlı terk etme sürecini mecbur kılmıştır.

Sahabiye Mahallesi’nde gerçekleştirilen Sahabiye Kentsel Dönüşüm Projesi kapsamında kapitalizm, mutenalaştırma ve yabancılaşma kavramları çerçevesinde ele alınan bu çalışmada; belirleyici bir sosyal fenomen olan kentsel dönüşümü, mutenalaştırmanın sahip olduğu işleyiş temelleri ele alınarak açıklamak amaçlanmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular sonucunda, kentsel dönüşüm ile mutenalaştırmanın işleyiş dinamiklerinin birebir aynı olmaması ile beraber belirli noktalarda birbirini tamamlayan yapıda oldukları söylenebilir. Tüm bu bahsi geçen kavramları, Sahabiye Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi bağlamında ele aldığımızda ise; kapitalist zihniyet ile işleyen mutenalaştırmanın tam olarak görülmediği, ancak doğurmuş olduğu yerinden edilme ve yabancılaşma gibi sonuçların yaşandığı gözlemlenmiştir.

Proje süreci ve neticeleri hakkında bilgi almak için seçilen ev/dükkân sahibi, kiracı ve göçmen bireyler ile yapılan görüşmeler sonucunda; ev ve dükkân sahiplerinden gelir düzeyi ortalama olan bireylerin, proje sonunda sahip olacakları ev veya dükkânlardan memnun ve yeni yaşam alanlarında ikamet etmeye istekli oldukları; gelir düzeyi düşük olan bireylerin ise proje ile dönüşüme giren mahallede, sahip olacakları yeni ev veya dükkânları, yaşam alanı olmaktan ziyade yatırım aracı olarak gördükleri gözlemlenmiştir. Mahallede kiracı olarak ikamet eden bireylerin ifadeleri kapsamında; proje süreci boyunca bir arada yaşadıkları diğer bireylerle, sınıfsal çatışma içinde oldukları ve proje devamında gerçekleşecek olan yerinden edilmeler neticesinde, taşınacakları yerlerin belirsiz olmasının bireysel ve toplumsal parçalanmayı doğurduğu görülmüştür. Yabancılaşma açısından ise; Sahabiye

Mahallesi'nde ikamet eden bireylerin bir arada yaşama kültürlerinin, toplumsal ilişkilerinin ve inşa edilen yeni yaşam alanları hakkında düşüncelerinin, mahallede gerçekleşen kentsel dönüşümün işleyiş sürecinden etkilenecek şekillendiği görülmüştür. Bunlara ek olarak Sahabiye'de yaşayan sakinlerin çoğunluğunu göçmen ailelerin oluşturması ve diğer bireyler ile sürekli yaşanan çatışmalar sonucunda bir arada yaşama anlayışının yok olması sorunu, kentsel dönüşüm projesinin tetiklediği diğer unsurlarla birleşerek huzursuz, tekinsiz ve suç oranının yüksek olduğu bir yaşam alanı doğurduğu belirlenmiştir. Böylelikle Sahabiye Kentsel Dönüşüm Projesi, proje işleyiş süreci kapsamında mahalle sakinlerinin günlük yaşam pratiklerini, beşerî ilişkilerini ve savunma iç güdülerini değişime uğratarak, bireysel ve toplumsal yabancılaşmaya zemin oluşturmuştur. Tüm bu bağlamlar sonucunda gerçekleştirilen araştırma; 2015 yılında başlanılan Sahabiye Kentsel Dönüşüm Projesi'nin, kapitalizm temelinde işleyen mutenalaştırmanın tam anlamıyla görülmediği, fakat mutenalaştırmanın doğurmuş olduğu yerinden edilme ve yabancılaşma süreçlerinin, mahallenin sosyo-ekonomik çerçevesine bağlı olarak gerçekleştiğini ortaya koymuştur.

Toplumsal boyuttaki etkisi bakımından sosyolojik bir olgu olarak ele alınan mutenalaştırma, günümüz kentlerinin şekillenmesinde büyük bir etken olmuştur. Ekonomik etkilerinin yanı sıra toplumsal hayata yansıyan yönleri ile bireylerin sahip oldukları değerleri, kültürleri ve yaşayış biçimlerini de etkilemiştir. Bu çalışmanın amacını oluşturan kentin ve kentsel mekânın mutenalaştırılması sürecinin sosyolojik bir bakış açısı ile irdelenmesi ise; toplumsal uzam içerisinde bireylerin, yaşam alanını oluşturan kentlerde gerçekleştirilen her eylemin, bireylerin yaşam pratiklerinde gerçekleşen dönüşümdeki rolünü anlamak adına önem arz etmektedir. Sosyolojik boyutuna bağlı olarak yaşanan bu süreç, açıklama ve düzenleme içeriğine sahip Kent Sosyolojisi alanında da önemli bir yer tutmaktadır. Bu noktada elde edilen bulguların mekân, zaman ve imkanlar bakımından farklılık göstermesi göz önünde bulundurularak çalışmanın farklı illerdeki kentsel dönüşüm projeleri üzerinde gerçekleştirilip karşılaştırılması önerilebilir ve gerçekleştirilmiş olan bu çalışmanın konu ile ilgili araştırmaların geliştirilmesini destekleyerek alan teorilerine ve Türkçe yazın alanına katkıda bulunacağı söylenebilir.

Etik Kurul İzni

Bu makale etik kurul izni gerektiren bir çalışma grubunda yer almamaktadır.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan eder.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarları aralarında herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Teşekkür

Makaleyi önemli ölçüde geliştiren yorumları için editörlere ve anonim hakemlere teşekkür ederim. Makalenin araştırma sürecinde yardımcı olan ve bütün çalışmalarım boyunca sahip olduğu bilgi birikimi

ile yanımda olan kıymetli arkadaşım Enes ÖZER'e bana olan inancı ve yardımından dolayı teşekkür ederim.

Kaynakça

- Akalın, M. (2016, Aralık 16) *Kentsel dönüşümün sosyal boyutları*. International Academic Research Congress. <https://books.incescongress.com/publication-ines-2016-full-text-book-2.html>.
- Akman, I. (2018). Kentler neye dönüşüyor, kent yaşamı nasıl değişiyor?". *De/Da Dergisi*, 1(5), 3.
- Alp, H. (2015, Aralık 12). Sahabiye kentsel dönüşüm projesi. <https://www.kayseri.bel.tr/kentsel-donusum>.
- Bal, H. (2015) *Kent sosyolojisi*. Sentez Yayıncılık.
- Bektaş, L. (2013). *Kent mekânının dönüşümü ve yabancılaşma: Kente belgeseller üzerinden bakış*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Değirmenci, K. (2016) *Yayınlanmamış şehir sosyoloji lisans ders kitabı notları*. Erciyes Üniversitesi.
- İçli, G. (2013). Kentsel yapıyı çevrenin üretimi ve yeni mekânsal dinamikler – Kentsel dönüşüm üzerine sosyolojik bir değerlendirme. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 5(1), 247-257.
- İleilgili.org. (2020, Ekim 16) Yuppify ne demek. <https://nedir.ileilgili.org/yuppify>.
- İnşaat Tedarik Dergisi. (2020, Ekim 11). En büyük kentsel dönüşüm projesi Kayseri Sahabiye kentsel dönüşüm projesi. <https://www.insaattedarik.com.tr/mimarlik/en-buyuk-kentsel-donusum-projesi-kayseri-sahabiye-kentsel-donusum-projesi/>.
- Lefebvre, H. (2013). *Kentsel devrim* (Çev. S. Sezer). Sel Yayıncılık.
- Marx, K. (2017). *Yabancılaşma* (Çev. K. Somer ve A. Kardam). Sol Yayınları.
- Ninova, Ü. (2017, Şubat 27). Yabancılaşmanın yeniden üretimi: Kentin mutenalaştırılması. <https://gaiadergi.com/yabancilasmanin-yeniden-uretimi-kentin-mutenalastirilmesi/>.
- Oya, O. (2016, Şubat 15). Neo-marxist kent kuramcıları. https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/19_20_Bahar/kent_sosyolojisi/8/index.html
- Park, R. E. & Burgess, E. W. (2015). *Şehir / kent ortamındaki insan davranışlarının araştırılması üzerine öneriler* (Çev. P. K. Kayalığıl). Heretik Yayınevi.
- Smith, N. & Williams, P. (2015). *Kentin mutenalaştırılması*. (Çev. M. Uzun). Yordam Yayıncılık.
- Smith, N. (2018, Mayıs 15). Yeni küresellik, yeni şehircilik: Küresel kentsel strateji olarak soylulaştırma. <https://kentstratejileri.com/2018/05/15/yeni-kuresellik-yeni-sehircilik-kuresel-kentsel-strateji-olarak-soylulastirma-1/>.
- Sönmez, B. (2014). Soylulaştırmanın yeni biçimleriyle yerinden edilmeyi yeniden düşünmek. *Planlama Dergisi*, 24(1), 42-53. <https://doi.org/10.5505/planlama.2014.11939>.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü. (2021, Haziran 20). Arter. <https://sozluk.gov.tr>.
- Vikipedi. (2021, Mayıs 16). Soylulaştırma. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Soylulaştırma>.

